

Тетяна Ковальчук

ВОЛИНСЬКЕ КРАЄЗНАВЧЕ ТОВАРИСТВО І ОПІКИ НАД ПАМ'ЯТКАМИ СТАРОВИНИ ТА ЙОГО ВНЕСОК У РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОЇ СПРАВИ НА ТЕРИТОРІЇ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

У статті проаналізовано діяльність Волинського краєзнавчого товариства і опіки над пам'ятками старовини на території Другої Речі Посполитої, а також його внесок у розвиток туристичної галузі як на території Волині, так і Польської республіки.

Ключові слова: Волинське краєзнавче товариство і опіки над пам'ятками старовини, Волинське воеводство, Друга Річ Посполита, туризм, екскурсія, путівник, туристичний маршрут.

Татьяна Ковальчук. Волинское краеведческое общество и опеки над достопримечательностями древности и его вклад в развитие туристического дела на территории Второй Речи Посполитой в междувоенный период

В статье проанализирована деятельность Волинского краеведческого общества и опеки над достопримечательностями древности на территории Второй Речи Посполитой, а также его вклад в развитие туристической отрасли как на территории Волини, так и Польской республики.

Ключевые слова: Волинское краеведческое общество и опеки над достопримечательностями древности, Волинское воеводство, Вторая Речь Посполитая, туризм, экскурсия, путеводитель, туристический маршрут.

Tetyana Kovalchuk. Volyn regional society and preservation of antiquity sights and its contribution into the development of tourist industry on the territory of the Second Rich Pospolyta during the intermilitary period

The article deals with the activity of Volyn regional society and preservation of antiquity sights on the territory of the Second Rich Pospolyta, and as well as its contribution into the

development of tourist industry both on the territory of Volyn and the Polish republic.

Key words: *Volyn regional society and preservation of antiquity sights, Volyn province, Second Rich Pospolyta, tourism, excursion, guide-book, tourist route.*

Дослідження історії розвитку та становлення туристичної справи є одним із найбільш результативних методів пізнання історії та культури того чи іншого народу. Особливої актуальності й ваги дослідження розвитку туризму набувають зараз – у час творчого переосмислення спадщини вчених попередніх століть, вивчення традицій наукових шкіл й, на їх підставі, формування сучасних теоретико-методологічних засад, пріоритетних завдань розвитку національного туризму.

Вагомий внесок у розвиток туристичної справи на території Другої Речі Посполитої, зокрема у її адміністративно-територіальній одиниці – Волинському воєводстві, зробило Волинське краєзнавче товариство і опіки над пам'ятками старовини, що діяло в Луцьку з 1927 по 1939 рр. Між тим, його діяльність ще не знайшла достатнього висвітлення в історичній літературі. Науковий доробок дослідників про дане товариство обмежується публікаціями Н. Кінд-Войтюк [11; 12], В. П'ясецького [16], І. Ковальчика [21], О. Завадської [9], в яких автори визначили основні напрями діяльності товариства, охарактеризували основні видання, які з'явилися завдяки зусиллям його членів, подали матеріали про історію створення, етапи розвитку тощо. Окремі дані про діяльність Волинського краєзнавчого товариства і опіки над пам'ятками старовини зустрічаємо у працях сучасних дослідників Н. Заставецької [10], В. Дмитрука [8], О. Петровського [17], О. Михайлюка [15]. Основу джерельної бази даної праці складають матеріали фондів Державних архівів Волинської та Рівненської областей [1–7], путівники [19; 23; 24], статті у періодичних виданнях міжвоєнного періоду [22; 28].

Метою даної статті є висвітлення внеску Волинського краєзнавчого товариства і опіки над пам'ятками старовини у розвиток туризму, як на території Другої Речі Посполитої в цілому, так і у Волинському воєводстві зокрема.

На початку 20-х років значна частина етнічних земель України знаходилася поза межами УРСР. Згідно з умовами Ризько-

го мирного договору 1921 р., Західна Волинь увійшла до складу Другої Речі Посполитої, а на її території було утворено нову адміністративно-територіальну одиницю – Волинське воєводство з центром у Луцьку [25]. Перед керівництвом польського уряду постало завдання якнайшвидшої колонізації, полонізації та інтеграції українських земель до складу Польської республіки. І одним із знарядь такої політики мав стати саме туризм.

Зародження туристичного руху на Волині науковці відносять до початку 20-х рр. ХХ ст., коли при установі “Дирекція публічних робіт” у Луцьку була вперше введена посада референта з питань туризму, а згодом при воєводській управі створено воєводську туристичну комісію [8, 24]. Однак, активний розвиток туризму в регіоні відбувався завдяки діяльності польських товариств і організацій. Найбільший внесок у розвиток туристичної галузі на території Волинського воєводства зробило Волинське краєзнавче товариство і опіки над пам’ятками старовини, яке протягом усієї своєї діяльності займалось пропагандою туризму на теренах Волинського воєводства, а також популяризувало волинський регіон серед усього населення Другої Речі Посполитої.

Ідея створення Волинського краєзнавчого товариства і опіки над пам’ятками старовини була висунута ще у 1921 р. З. Морвіцом, який активно закликав створити організацію під назвою “Товариство охорони над пам’ятками старовини” [22, 10]. Однак створене воно було лише у 1927 р. Його керівником було затверджено Францішека Ксенжпольського [16, 12]. Представляли товариство його президент чи віце-президент. Юридичну документацію, листи від імені Волинського краєзнавчого товариства і опіки над пам’ятками старовини мали право підписувати лише його президент та секретар [5, арк. 12].

У 1933 р. дане товариство увійшло до складу Польського краєзнавчого товариства, яке діяло з 1906 р. у Варшаві і на початку 30-х рр. ХХ ст. стало фактично загальнопольською організацією у справах охорони культурної спадщини. У Польське краєзнавче товариство до 1933 р. влилися вже існуючі аналогічні осередки Кракова, Познані, Катовіце, Львова та багатьох інших міст тодішньої Польщі [11, 22]. Таким чином, Волинське краєзнавче товариство і опіки над пам’ятками старовини фактично стало філією або відділенням Польського краєзнавчого товариства. Але варто відмітити, що суттєвих змін в організа-

ційній структурі, напрямках діяльності після цієї події не відбулося.

Товариство мало центральне відділення у Луцьку, а також місцеві повітові філії у таких містах воєводства як Острог, Кременець, Дубно, Ковель, Володимир-Волинський, Костопіль, Рівне та ін. При його відділеннях на основі статуту і під керівництвом одного із членів місцевого правління функціонували молодіжні осередки [5, арк. 9].

У різні роки своєї діяльності чисельність Волинського краєзнавчого товариства і опіки над пам'ятками старовини становила від 200 до 300 і більше осіб. Зокрема, у травні 1931 р. товариство налічувало 285 членів [12, 137], а наприкінці цього ж року – 313 [1, арк. 2].

Члени товариства об'єднувалися у секції. Зокрема, у ньому діяли наступні секції – туристична, краєзнавча, природоохоронна, музейна та ін. Вони створювались за погодженням воєводської ради товариства, мали дотримуватись принципів та положень його статуту, подавати воєводській раді інформацію про кількість членів, здавали річні звіти про свою діяльність [6, арк. 9].

Для підтримки зв'язків з усіма своїми осередками Волинське краєзнавче товариство і опіки над пам'ятками старовини проводило щорічні та щопіврічні з'їзди делегатів цих осередків. На цих з'їздах зазвичай ухвалювали програму діяльності товариства, обговорювалися і затверджувалися річні звіти воєводської ради з діяльності організації за попередній рік, затверджувався річний бюджет, обговорювалися методи популяризації та пропаганди туристично-краєзнавчого руху в регіоні. На з'їздах також приймали у почесні члени товариства [5, арк. 9].

Діяльність Волинського краєзнавчого товариства і опіки над пам'ятками старовини була вигідною та зручною для правлячої політичної еліти Другої Речі Посполитої. Адже саме завдяки його діяльності велась популяризація та пропаганда польської культури, вагомим засобом утвердження якої була саме туристично-краєзнавча робота даного товариства. Вона здійснювалась шляхом розробки та організації різноманітних туристичних маршрутів, внутрішньорегіональних та міждержавних поїздок як для членів Волинського краєзнавчого товариства і опіки над пам'ятками старовини, так і для широкого кола громадськості, особливо – для шкільної молоді. Товариство також було організатором курсів у сфері туризму, прово-

дило з'їзди, конференції, на яких розглядалися питання розвитку та пропаганди туризму. Метою подібних заходів було виховання населення у дусі “пропольського” патріотизму, насадження тверджень, що волинська земля є одвічною складовою Польщі, постійно лунав заклик вивчати волинський регіон в історичному закономірному зв'язку з минулим Другої Речі Посполитої [11, 26].

Улітку 1928 р. товариство організувало екскурсію до Кременця та Почаєва для учнів Луцької гімназії. Наступного року відбулась туристична поїздка екскурсантів з Луцька до Польщі, в ході якої вони відвідали історико-культурні об'єкти республіки. В 1931 р. зусиллями Волинського краєзнавчого товариства і опіки над пам'ятками старовини були організовані екскурсійні поїздки до Острога, Мізоча, Дерманя, Ковеля, Тернополя, Несвіча, Корця, Кременця, Вишнівця, Янової Долини, а також до столиці Другої Речі Посполитої – Варшави [12, 138].

Протягом 1934–1936 рр. товариством було проведено 10 екскурсій краєзнавчого характеру, у яких взяло участь 826 осіб [9, 83].

У 1935 р. Волинське краєзнавче товариство і опіки над пам'ятками старовини спільно із Волинським товариством приятелів науки організувало екскурсію за туристичним маршрутом Луцьк–Дубно–Броди–Підгірці–Золочів–Тернопіль–Микунці–Теребовля–Копичинці–Чортків–Гірне–Заліщики. Екскурсанти в ході поїздки мали змогу ознайомитися з релігійними, архітектурними, історичними, культурними пам'ятками, а також помилуватися чудовими краєвидами регіону [12, 138].

Варто відмітити, що під час екскурсій було зроблено багато фотознімків. Протягом 1927–1930 рр. члени товариства передали Головній раді Польського Краєзнавчого товариства копії всіх фотографій, що знаходились у бібліотеці товариств [9, 85].

Досліджуване товариство співпрацювало із різними туристичними бюро із інших регіонів Другої Речі Посполитої. Найбільш плідною була його співпраця із туристичними бюро “Орбіс” та “Францпол”. Спільними зусиллями вони організовували поїздки закордон. Зокрема, у 1930 р. було здійснено чотирьохтижневу туристичну подорож, у ході якої було відвідано Сербію, Боснію, Герцеговину, Чорногорію, Далмацію, Альпи. Участь у ній взяло 30 осіб. Коштувала дана подорож 750 злотих із однієї людини.

Туристам також пропонувалось за 325 злотих здійснити десятиденну подорож за туристичним маршрутом “Рига–Таллін–Хельсінґфорс–Стоцьк–Хелм–Вісбл”, а ще для жителів Волинського воєводства організувались тури до Венеції, Флоренції, Риму, Кракова, у міста Греції та Югославії [5, арк. 3].

За сприяння даного товариства організувались екскурсії і для приїжджих туристів. Зокрема, улітку 1930 р. Волинь відвідали гімназисти та учителі із Варшави, які були православного віросповідання. Вони поставили собі за мету здійснити прощу до православної святині – Почаївської Лаври. Окрім Почаєва екскурсанти-паломники відвідали Кременець та Острог. Екскурсанти із Варшави побували в усіх православних закладах даних міст, а також здійснили екскурсію по інших визначних пам’ятках історії та культури краю. Екскурсантка Віра Блюменталь невдовзі після поїздки написала статтю, у якій описала свої враження від побаченого: “..ми побачили багато нового, велично-церковного” [13, 84]. Наступного року було знову прийнято гостей із столиці Другої Речі Посполитої. Їм було організовано туристичну поїздку до Явної Долини та Рокитного.

Відвідували Волинь і туристи із сусідніх воєводств – Поліського, Тернопільського, Львівського тощо.

Волинське краєзнавче товариство і опіки над пам’ятками старовини протягом своєї діяльності брало участь у загальнодержавних, регіональних з’їздах, які були присвячені питанням розвитку туристичної галузі. Зокрема, представники товариства взяли участь у таких з’їздах: Загальнопольському з’їзді підтримки розвитку туризму і туристичного промислу (17 березня 1931 р., Варшава), з’їзді референтів туризму (2–3 липня 1931 р., Тернопіль), загальних з’їздах відділів Польського краєзнавчого товариства у Рівному та Сарнах. Представники Волинського товариства краєзнавчого і опіки над пам’ятками старовини брали також участь у конференції з питань навчання платних екскурсиводів, яка відбулась 13 грудня 1931 р. у Варшаві [1, арк. 3].

Однією із форм популяризації туристичного руху було проведення виставок. Досліджуване товариство зробило вагомий внесок у їх організацію. Саме завдяки членам Волинського краєзнавчого товариства і опіки над пам’ятками старовини у 1930 р. було створено воєводський виставковий комітет Міжнародної виставки комунікації і туризму під керівни-

цтвом волинського воєводи Я. Слешинського, проведення якої мало відбуватися у Познані цього ж року. Товариство також брало участь у туристично-комунікативній виставці “День Волині”, що відбулась того ж року також у Познані. У період з 16 квітня по 3 травня 1931 р. зусиллями Волинського краєзнавчого товариства і охорони пам’яток старовини було проведено туристично-краєзнавчу виставку [9, 84]. В травні 1932 р. за сприяння членів товариства було проведено виставку у Луцьку “Краєвиди Польщі”. Виставка складалась із таких відділів: живопис, графіка, фотографія, архітектура, природничий відділ тощо [4, арк. 3]. Протягом 1934–1936 рр. члени товариства взяли участь у трьох виставках, де було продемонстровано цікаву інформацію про Волинь: листівки, фотографії з краєвидами різних місцевостей регіону. Починаючи із 1933 р. члени Волинського краєзнавчого товариства і опіки над пам’ятками старовини щороку брали участь у Волинських торгах, що проходили у Рівному [9, 84].

Ще однією із форм пропаганди та популяризації туризму серед населення Волині у товаристві було видавництво туристичних путівників, буклетів, інформаторів, листівок, туристичних карт тощо. Зокрема, у 1929 р. представники Волинського краєзнавчого товариства і опіки над пам’ятками старовини взяли участь у виданні праці “Pustrowany przewodnik po Wołyniu” (“Ілюстрований путівник по Волині”) М.Орловича. [23], який на той час займав посаду референта з питань туризму в Міністерстві публічних робіт у Варшаві. Це був перший путівник по Волині, який крім загальних відомостей включав декілька туристичних маршрутів, в ньому містився опис місць Волинського воєводства, котрі, на думку автора, обов’язково потрібно відвідати [17, 296].

У 1934 р. досліджуванім товариством, тиражем 10 тис. примірників, було видано пізнавальну брошуру про Волинь, написану тодішнім директором Волинського музею у Луцьку Ю.Дуткевичем, у якій автор описав природні та історико-культурні туристичні ресурси Волинського воєводства [8, 24].

У 1937 р. зусиллями Волинського краєзнавчого товариства і опіки над пам’ятками старовини було видано 20 різновидів листівок, загальною кількістю кілька тисяч екземплярів [8, 25]. Товариство також розробляло та видавало туристичні карти по залізничних станціях [9, 85].

Пропаганда туризму членами Волинського краєзнавчого товариства і опіки над пам'ятками старовини велась і шляхом публікацій, повідомлень та оголошень у періодичних виданнях, газетах, брошурах тощо [6, арк 8]. У них розміщувалась інформація про заплановані поїздки, а також описувались міста, які пропонувалось відвідати, вміщувались їх фотографії тощо.

Таким чином, можна зробити висновок, що незважаючи на те, що діяльність Волинського краєзнавчого товариства і опіки над пам'ятками старовини була тісно пов'язана з основними векторами внутрішньої політики Другої Речі Посполитої, внесок його у розвиток туризму як волинського регіону, зокрема, так і Польської республіки вцілому, значний та вагомий. Діяльність даного товариства була спрямована на пропаганду та популяризацію туристичної галузі шляхом проведення численних екскурсій, організації різноманітних курсів з метою підготовки спеціалістів для сфери туризму, розробки туристичних маршрутів, а також видавництва путівників, листівок, буклетів, інформаторів, у яких описувалась туристична інфраструктура Волинського воєводства, розміщувалася різноманітна інформація туристичного характеру. Саме завдяки діяльності Волинського краєзнавчого товариства і опіки над пам'ятками старовини туристична справа у Волинському воєводстві перебувала на досить високому рівні розвитку.

Джерела та література

1. Державний архів Волинської області (далі – ДАВО). – Ф. 46 “Волинське воєводське управління”. – Оп. 1. – Спр. 3337 “Wołyńskie Towarzystwo krajoznawcze i Opieki nad zabytkami Przesłości (1929)”.
2. ДАВО. – Ф. 46 “Волинське воєводське управління”. – Оп. 8. – Спр. 707 “Sprawozdanie Zarządu Wołyńskiego Towarzystwa krajoznawczego i opieki nad zabytkami Przesłości z działalności za rok 1931 (12.04.1932)”.
3. ДАВО. – Ф. 46. – Оп. 9. – Спр. 159 “Списки громадських організацій на Волині”.
4. ДАВО. – Ф. 46. – Оп. 9. – Спр. 1033 “Списки громадських організацій на Волині”.
5. ДАВО. – Ф. 46. – Оп. 9. – Спр. 1842 “Sprawozdanie Wołyńskiego Towarzystwa krajoznawczego i Opieki nad zabytkami Przesłości za rok 1932”.
6. ДАВО. – Ф. 46. – Оп. 9. – Спр. 2025 “Sprawozdanie Wołyńskiego Towarzystwa krajoznawczego i Opieki nad zabytkami Przesłości”.
7. Державний архів Рівненської області (далі – ДАРО). – Ф. 160 “Особистий фонд Якуба Гофмана”. – Оп. 1. – Спр. 70 “План лекцій

по історії Волині, розроблений Волинським товариством приятелів науки”.

8. Дмитрук В. Зародження туристичного руху на Волині / В. Дмитрук // *Минуле та сучасне Волині та Полісся: Ковель та ковельчани в історії України та Волині. Матеріали XII Всеукраїнської науково-історичної конференції, присвяченої 12-й річниці Незалежності України та 485-й річниці надання Ковелю Магдебурзького права.* – Луцьк: [б.н.в.], 2003. – С. 24–25.

9. Завадська О. Туризм як один із напрямків діяльності краєзнавчих товариств у 1921–1939 рр. на території Волинського воєводства / О. Завадська // *Волинь: Історія і сучасність. Жидичин крізь віки. Матеріали IV науково-практичної, історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 780-ти річчю села Жидичина Ківерцівського району.* – Луцьк: [б.н.в.], 2007. – С. 82–89.

10. Заставецька Н. Пам'яткоохоронний аспект діяльності польських громадських організацій і товариств на західноукраїнських землях / Н. Заставецька // *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія.* – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. – Вип. 3. – С. 240–246.

11. Кінд-Войтюк Н. Наукові товариства Другої Речі Посполитої у дослідженні історії та пам'яток Волинського воєводства (1921–1939 рр.) / Н. Кінд-Войтюк // *Краєзнавство.* – К.: [б.н.в.], 2008. – Вип. 1-4. – С. 22–27.

12. Кінд-Войтюк Н. Участь науково-громадських товариств Другої Речі Посполитої у дослідженні історії та пам'яток Волинського воєводства (1921–1939) / Н. Кінд-Войтюк // *Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки: Історичні науки.* – Луцьк: [б.н.в.], 2001. – Вип. 5. – С. 136–140.

13. Ковальський М. Варшавський часопис “Воскресное чтение” (1924–1939 рр.) про минуле і тогочасне м. Острога і Волині / М. Ковальський // *Матеріали IV науково-краєзнавчої конференції “Остріг на порозі 900-річчя”.* – Остріг: [б.н.в.], 1993. – С. 74–86.

14. Мандзюк Ф. У двадцятих роках з 30 тисяч жителів Луцька були євреї / *Вісник і К.* – № 21. – 21 травня 2009. – С. 9.

15. Михайлюк О. Історичне краєзнавство на Волині в 1921–1939 рр. / О. Михайлюк // *Волинський музей. Історія і сучасність. Тези і матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 65-річчю Волинського краєзнавчого музею і 45-річчю Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки.* 16–17 червня 1994 р. – Луцьк: Ініціал, 1998. – С. 7–8.

16. П'ясецький В. Видавнича діяльність Волинського відділення Польського товариства краєзнавчого в 1927–1939 роках / В. П'ясецький // *Минуле і сучасне Волині. Краєзнавство: історія, здобутки та перспективи. Тези доповідей та повідомлень II регіональ-*

ної “Велика Волинь” та VI обласної історико-краєзнавчих конференцій, 8–10 жовтня 1992 р. – Луцьк: [б.н.в.], 2002.

17. Петровський О. Пам’яткоохоронна справа у міжвоєнній Польщі як внутрішньополітичний чинник / О. Петровський // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Історія. – Тернопіль: [б.н.в.], 2003. – Вип.3. – С. 295–299.

18. Informator turystyczny. – Warszawa: Nakładem Związku polskich towarzystw turystycznych w Polsce, 1932. – 266 s.

19. Hoffman J. Przewodnik po Wołyniu. / J. Hoffman. – Warszawa: Związek polskich towarzystw turystycznych, 1938. – 67 s.

20. Janowski A. Polskie Towarzystwo Krajoznawcze / A. Janowski // Ziemia. – 1927. – № 11. – S. 18–182

21. Kowalczyk I. Powołanie i działalność Towarzystwa Opieki nad zabytkami Przesłości z perspektywy siedemdziesięciu lat / I. Kowalczyk // Ochrona zabytków. – 1978. – № 2. – S. 99–103.

22. Morwic Z. Towarzystwo Opieki nad zabytkami przeszłości Wołynia / Z. Morwic // Głos Wołyński. – 1921. – № 9. – S. 10.

23. Orłowicz M. Ilustrowany przewodnik po Wołyniu / M. Orłowicz. – Luck: Nakł. Wołyńskiego towarzystwa krajoznawczego i Opieki nad zabytkami przeszłości, 1929. – 380 s.

24. Przewodnik po Polsce w 4 tomach: Polska Południowo-Wshodnia [pod. red. S. Lenartowicz]. – Warszawa: [b.n.w.], 1937. – T. 2. – 540 s.

25. Traktat pokoju między Polską z Rosie i Ukrainie. – Warszawa–Lwów: Drukarnia w Gywińskiego w Warszawie, 1921. – 95 s.

26. Wiadomości turystyczne: Województwo Wołyńskie. – 1932. – Nr. 1. – rok. II. – Styczeń – 25 s.

27. Wołoszynowsky J. Województwo Wołyńskie w swietle liczb i faktów / J. Wołoszynowsky. – Luck: [b.n.w.], 1929. – 249 s.

28. Wołyńskie Towarzystwo Krajoznawcze i Opieki nad zabytkami Przesłości w Łucku // Ziemia. – 1928. – № 12. – S. 187.